

Recenzijos

DIDELIO LIETUVOS KNYGOTYRINĖS BIOGRAFIŠTİKOS DARBO PRADŽIA

AIVAS RAGAUSKAS

Vilniaus pedagoginio universiteto
Istorijos fakulteto Lietuvos istorijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
El. paštas: aivas.ragauskas@vpu.lt

VIGINTAS STANCELIS

Vilniaus pedagoginio universiteto
Istorijos fakulteto Lietuvos istorijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
El. paštas: vigintas.stancelis@vpu.lt

Įvairūs žodynai, žinynai liudija tam tikros mokslo krypties ar šakos brandą. Lietuvos knygotyroje tokių leidinių yra parengta palyginti nemažai, tačiau biografinio pobūdžio – vos vienas kitas. O kalbant apie lietuvišką Lietuvos knygotyros tradiciją tenka pažymėti, kad, pavyzdžiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės srityje į priekį ženkliai pasistūmėta vos pastaraisiais dešimtmečiais. Fundamentalus Václovo Biržiškos „Aleksandrynas“ (3 d., 1960–1965) buvo greičiau išimtis ir neatspindėjo nei bendrojo tarpukario Lietuvos, nei išeivijos knygotyros lygio.

Lietuvos knygos veikėjai* (toliau *LKV*) – pirmasis skaitmeninis knygotyros biografikos leidinys Lietuvoje. Kodėl skaitmeninis? *Pratarmėje* apie tai neparašyta, tačiau galima numanyti, jog taip padaryta dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, *LKV* nėra užbaigtas. Rengėjai pažymi, kad ateityje „numatoma parašyti dvigubai daugiau išeivijos ir iki šiol mažiausiai ištirtos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knygos veikėjų biogramų. Visų žodyno darbų pabaiga ir išleidimas siejamas su Lietuvos tūkstantmečio sukaktimi“. *Pratarmėje* savikritiškai rašoma ir apie galimus leidinio trūkumus, kuriuos sieja su dalies knygotyros šaltinių fragmentiškumu ir stygiumi, menkai ištirtais Lietuvos ir lietuviškos knygos istorijos tarpniais, pagaliau neaiškiais knygotyrinės biografistikos

---

* *Lietuvos knygos veikėjai Biografijų žodynas*. Vyr. red. Domas Kaunas, sud. Osvaldas Janonis. Vilnius, 2005 (CD ISBN 9986-680-27-1)

teorijos ir metodikos klausimais. Skaitmeninį leidinį nepalyginti patogiau papildyti ir naujai išleisti nei spausdintą. Turint galvoje jau minėtą *LKV* preliminarumą, kompaktinio disko išleidimas išties saliamoniškas sprendimas. Svari skaitmeninio leidinio pasirodymo priežastis – *Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečio programos* skirtas finansavimas. Tai leido pasitelkti programuotojus – Matematikos ir informatikos instituto darbuotojus (Multimedijos darbo grupės vadovė Nerutė Kligienė).

LKV – Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto suburtos 79 tyrėjų grupės darbo rezultatas. Turinio atžvilgiu tai nėra visiškai naujas produktas, nes daugelis biogramų 2000–2004 m. jau buvo paskelbtos *Knygotyroje* [2]. Jos, regis, daugiau nebuvo taisytos ar pildytos, o tiesiog automatiškai perkeltos į *LKV*. Nedarant palyginamosios analizės pakaks nurodyti, jog viena kurioziška korektūros klaida nurodant leidinį yra tiek *Knygotyroje*, tiek *LKV* [3]. Šiaip automatišką perkėlimą liudijančių korektūros klaidų yra nemažai, o kai kurios iš jų net rėžia akį, kaip antai „šuo lininkas, šuo lininkų“ (=suolininkas, suolininkų). Yra šiurkščių, greičiausiai programuotojo darbo broko, galbūt skubos atveju. Kaip antai Mykolas Valevičius, Tverų miestelio *knygininkas*, minimas apie 1795, toliau biogramoje nukeliamas į XX a. pabaigą ir pakeičia lytį – tampa moterimi.

Žodyno sudarytojai daug dėmesio skyrė jo rašymo metodikai ir biogramų sandarai. Šie ir kiti dalykai, pirmiausia vartojamų santrumpų sąrašas, buvo paskelbti *Knygotyroje* [4], bet *LKV* jiems kažkodėl neatsirado vietos. Regis, tai yra nemenkas neapsižiūrėjimas. Turint galvoje *LKV* preliminarumą, dideles jo spragas, skaitytojui gali susidaryti apgaulingas įspūdis, jog *LKV* buvo rengiamas neturint pagrįstos ir išplėtos sampratos, o jo biogramos ir autoriai, ypač renge Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio biogramas, buvo parinkti gana atsitiktinai.

Iš esmės su daugeliu *LKV* išdėstytų metodinių nuostatų galima sutikti, tačiau kai kurios galėtų būti labiau išplėtos ar patikslintos. Rengėjai pažymi, kad „žodynas yra lituanistinis. Jame aprašomi tik Lietuvos ir jos išeivijos knygos pasaulio, taip pat su juo glaudžių ryšių turėję bei turintys kitų šalių asmenys“. Deja, nenurodyta, kaip bus elgiamasi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atveju, koks bus jos santykis su „Lietuva“. Jeigu laikytis ne „lietuviško“ ir ne „etninės Lietuvos teritorijos“ principų, tuomet darbo apimtis susidaro išties didžiulė. Apskritai šis klausimas yra nemenka metodologinė problema, tad jai, pavyzdžiui, pilietiškumo ir tautiškumo santykiui ir kt., reikėjo skirti nemažai dėmesio. Toks knygotyriškai visa apimantis lituanistinis biografistinis tyrimų projektas yra tiesiog milžiniškos apimties užmojis, net jeigu turėtume galvoje tik episteminių, o ne ontologinių jo supratimą – ne „kiek buvo“, o „kiek žinome“? Regis, jis neišvengiamai bus fragmentiškas, tad žodyniskumą realiuos tik iš dalies. Ką, pavyzdžiui, reiškia „raštininkai (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų...)“? Vien istoriografija apie tai yra gaunėtina nemaža, nekal-

bant apie duomenų surinkimą ir apdorojimą, pamirštant net spausdintus šaltinius. Beje, yra paminėti tik šių dviejų kategorijų raštininkai, tačiau pamiršti kitų kanceliarijų – miesto, bažnyčios ir kiti. Pagaliau pats raštininkų įtraukimas į *LKV* yra diskutuotinas dalykas. Mat daugelis jų su knyga niekaip nebuvo susiję – kanceliarijos „knygos“ yra visiškai ne tas pats, kas „tikros“ knygos.

Pažymėtina, kad rengėjai yra pernelyg optimistiškai nusiteikę teigdami, jog ateityje parengus dvigubai daugiau LDK laikotarpio knygos veikėjų biogramų klausimas bus išspręstas. Turint galvoje pirmiau aptartas aplinkybes darosi aišku, jog LDK laikotarpio knygos veikėjai nebus net ir minimaliai reprezentuoti netgi ir kelis kartus daugiau biogramų parašius. Reikia kalbėti apie nepalyginti didesnius skaičius, kitaip, jeigu leidinys apims kelis ar keliolika procentų jame turinčių būti asmenų, žodynu jis negalės būti vadinamas.

Matyt, *LKV* koncepcijos rengėjai pasirinko jiems pasirodžiusią tinkamą, sakytume, plačiąją (idealiąją) žodyno apimties koncepciją, kuri organiškai susijusi su *Knygotyros* enciklopediniu žodynu. Ne veltui *Knygotyros* žurnale prieš pradėdant spausdinti biogramas rašoma, jog „Lietuvos knygos veikėjų“ biografijų žodyno rengėjai darbą pradeda pirmuoju biogramų pluoštu. Jam parinkti tie asmenys, kurių gyvenimo aprašymai sudarys „Knygotyros“ enciklopedinio žodyno papildymą“ [1]. Toks supratimas turi savo pranašumą – pirmiausia tai didesnė aprėptis. Iš trūkumų minėtinas jo fragmentiškumas, jau išleistų žodyninio pobūdžio leidinių dubliavimas. Gali iškilti klausimas: ar nevertėjo pradžioje parengti kelis atskirų knygotyros sričių ar laikotarpių biografinius žodynus, o tik paskui imtis visa apimančio darbo? Kita vertus, *LKV* išryškins knygotyrinės biografistikos žinijos spragas.

Iš kitų metodinio pobūdžio dalykų minėtini šie. Kažin ar nevertėtų daryti chronologinės išlygos dėl cenzorių. Viena vertus, neretai cenzoriais visais laikais būdavo niekuo neišsiskiriančios asmenybės, be to, kartais cenzoriaus darbas jiems būdavo trumpalaikis ar trečiaeilis. Pagaliau XX a. cenzoriai, kaip antai *Glavlito*, regis, dėl moralinių priežasčių kažin ar turėtų atsidurti *LKV*!

Apskritai apibrėžiant metodinius žodyno rengimo principus reikėjo labiau atsižvelgti į atskirų epochų specifiką. Pavyzdžiui, XX a. knygos istorija daugeliu aspektų iš esmės skiriasi nuo XVI–XVIII a. Tai turėtų atsispindėti ir *LKV* biogramose. Ateityje siūlytume tiksliau apibrėžti svarbiausių Lietuvos knygos laikotarpių veikėjų biogramų pateikimo specifiką. Juk kalbame ir apie knygininkų veiklą, taigi ir biogramų turinį. Štai kad ir nuostata, jog turi būti pateikta „gimimo (mirusiųjų – ir mirties) tiksliai data (metai, mėnuo, diena). Dažnai būna, jog tai neįmanoma padaryti, ypač kalbant apie senąjį laikotarpį, tuomet ne mažiau svarbu nurodyti bent apytiksles datas. Pagaliau jeigu duomenys apie senojo laikotarpio knygos veikėjus yra nauji, nežinomi, jie galėtų būti pateikti ir išsamiau, netgi nukrypstant nuo bendrųjų principų. Paprastai kalbant, būti su knyga susijusiu veikėju LDK buvo visiškai kitas

dalykas nei XX a., tad ir atitinkami biografiniai duomenys yra nevienodo svorio. Tai, kas šiems laikams gali būti nesvarbu, seniesiems, atvirkščiai, – labai svarbu. Tam tikri duomenys gali fiksuoti daugeliu atžvilgių svarbius socialinių ryšių tinklus ir kt.

Nesinorėtų sutikti su tuo, jog žodyno rengėjai leidžia apibrėžti asmens veiklos profesinį įvardijimą ir kitaip, nei nurodyta vardyne esančiomis kategorijomis – „leistini ir kitokie jų apibrėžimai, jei būtina – net laisvi“. Toks liberalumas kertasi su žodyninio, taip pat skaitmeninio leidinio, kaip duomenų bazės, esme. Tuomet negalima atlikti grupavimo, paieškos ir pan. Išėjis galėtų būti tokia: jeigu atsiranda profesijų ar užsiėmimų įvardijimų, kurių nėra vardyne, jį reikia papildyti, iš naujo susitarti. Matyt, per neapsižiūrėjimą asmeninės bibliotekos savininkas buvo prilygintas bibliofilui [5]. Pakankamai aišku, kad bibliotekos turėjimas gali būti nesusijęs su knygų pomėgiu, o tik su būtiniais profesiniais poreikiais. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog pats profesijos apibrėžimas gali iš esmės skirtis, pavyzdžiui, XVI a. netgi tokios sąvokos nebuvo.

Metodiniuose nurodymuose nepabrėžiama būtinybė pateikti nors ir trumpą, bet konceptualią knygos tyrėjų darbų analizę. Tai duoda pernelyg „bibliografiškus“, šakiniam žodynui kažin ar priimtinus rezultatus. Kaip antai pristatant bene iškiliausią XIX a. vidurio–XX a. pradžios Lietuvos spaudos tyrėją Vytautą Merkį, išvardijami tik jo darbai ir nė žodžiu neužsimenama apie išskirtinę jų reikšmę.

Kartais biogramų autoriai tepateikia kelias skirtingas, taip pat nelygiareikšmes nuomones, o savo pozicijos nenurodo. Pavyzdžiui, „Jokūbas Babičius (m. apie 1526), Vilniaus miesto burmistras, *leidėjas*. Rėmė P. Skorinos leidybinę veiklą. 1522 Vilniuje, netoli rotušės buvusiuose Δ namuose, įkurta pirmoji LDK spaustuvė [...]. Joje išspausdintos dvi knygos slavų k. Кн. *Апостол* (*Apaštalas*, 1525) 188-ajame p. parašyta: *Совершися в дому почтивого мужа Якуба Бабича наустаршего бурмистра славного и великого места Виленского* (*Išspausdinta šlovingo ir didingo Vilniaus miesto garbingo vyro, vyriausiojo burmistro Jokūbo Babičiaus namuose*). Tačiau A. Kawecka-Gryczowa mano, kad šis įrašas neįrodo, kad Δ buvęs leidėjas“. Gana akivaizdu, kad taip ir yra. Biogramos autorius privalėjo šį klausimą iškelti žodyno rengėjams, o ne įrašyti biogramoje jo paskutiniu juo ir taip paneigti pačios biogramos pateikimo LKV tikslingumą.

Yra problemų ir dėl biogramų sandaros. Pagal dabartinę sampratą LKV knygotyriniai duomenys biogramose yra išmėtyti, jų tenka kruopščiai ieškoti. Neretai paaiškėja, kad apie asmenį, kaip knygos veikėją, yra vos vienas sakinytis – visa kita informacija „ne visai į temą“ (plg. Kračkovskis Julijanas, 1840–1903, rusų istorikas, archeografas, pedagogas, *bibliotekos komisijos pirmininkas* [...]) „1888–1902 Vilniaus vieš. b-kos kom-jos pirm.“ Taip pat nurodyta, kad parengė darbą „*Типография г. Вильны в XVI и XVII в. (Vilniaus miesto spaustuvė XVI ir XVII a.)*“. Beje, šiuo ir kitais atvejais XIX–XX a. tekstų pavadinimų, jeigu jie nėra parašyti jidiš ar kita mažiau žinoma kalba, tikrai būtų galima ir neversti. Kažin ar verta atsakyti pradžioje sufor-

muotos nuostatos ir senųjų leidinių pavadinimų į lietuvių kalbą neversti. Bent jau pragmatiškai žiūrint tai reikalinga, nes dažnai patys knygos tyrėjai nesutaria dėl jų vertimo – vieni verčia vienaip, kiti kitaip.

Abejotina, ar verta aprašyti „prasmingus pomėgius“. Ar ne geriau, kad ir kelis žodžius skirti conceptualesniam asmens nuopelnų knygai įvertinimui? Juk ir teiginys, jog prasmingi pomėgiai yra tokie, kurie „susiję su kultūra, menu, mokslu, bibliofilija“, yra švelniai tariant diskutuotinas. Juk, pavyzdžiui, sportas irgi yra kultūra.

Ginčytina nuostata, jog „nenurodytini straipsniai iš enciklopedijos“. Jeigu nėra kitokių ar jie parašyti kvalifikuotai, tekstai palyginti nemažos apimties, pavyzdžiui, senosiose enciklopedijose ar lietuviškoje bostoniškoje, nėra pagrindo jų ignoruoti.

Taip pat labai svarbu pateikti senuosius asmenvardžius ir originalo kalba, tačiau reikia susitarti, kas *LKV* bus pirmiau nurodoma: originalus pavadinimas ar lietuviška asmenvardžio transliteracija. Dabar yra įvairiai, plg. „Albertrandi, Albertrandij Jan, Albertrandis Janas“ ir „Aramavičius Viktoras Julijonas, Aramowicz Wiktor Julian“. Manytume, jog vertėtų į pirmąją vietą iškelti transliteruotus asmenvardžius, nes kai bus disponuojama, pvz., tik originaliais asmenvardžiais rusėnų ar rusų kalba, arba keliais variantais – rusėnų, lenkų ir lotynų, iškilis rimtų problemų ir vis tiek teks į priekį iškelti lietuvišką variantą. Analogiškai nusakant asmens profesiją pirmiau tiktų nurodyti ne pagrindinę ar bendrąją, o tą profesiją ar ypatybę, dėl kurios jis ir pateko į *LKV*. Visa kita knygos kultūros požiūriu, išskyrus atskirus atvejus, tėra antraeiliai dalykai ir galės būti akcentuojami kituose žodynuose. Kaip tik svarbiausiems dalykams ir reikėtų skirti didžiąją biogramų tekstų dalį, kitaip specializuoto, šaki io žodyno prasmė ir vertė smarkiai sumažėja. Kai kuriose biogramose, pavyzdžiui, apie senojo Kauno asmeninių bibliotekų savininkus, nurodomos rinkinių knygos yra neidentifikuotos. Matyt, reikia laikytis vienodos nuostatos – arba pasistengti identifikuot ir tik nepavykus to padaryti nurodyti originalų įrašą.

Kaip minėta, *LKV* sudarytojai turėjo gan aiškią ir pagrįstą žodyno sudarymo koncepciją. Tačiau kiek ją pavyko įgyvendinti, tiksliau, kiek jos laikėsi paskirų biogramų autoriai? Kokie jų darbo rezultatai? Apie tai būtų galima rašyti išties daug, tačiau ta aplinkybė, jog *LKV*, kaip minėta, tik didelio darbo pradžia, skatina labiau pagirti autorius, nei kritikuoti. Beje, paminėtina, kad tarp autorių beveik nėra užsieniečių, regis, tik vienas latvis, o iš senojo laikotarpio tyrinėtojų istorikų yra vos trys.

Norėtume pasidalyti kai kuriomis pastabomis apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir senojo Vilniaus knygų veikėjų biogramas. Pradėsime nuo paieškos (plačiau apie *Paiešką* žr. toliau). Kaip ir reikėjo tikėtis, sunormintos paieškos pagal šiuos reikšminius žodžius *LKV* nėra, tad nustatyti, koks biogramų skaičius tiesiogiai susijęs su LDK ir konkrečiai Vilniumi, faktiškai neįmanoma. Pavyzdžiui, užklausus „LDK“ duodamas tik 61 įrašas, o visą – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – nė vieno. Užklauses „Vilnius“ gauni tik tas biogramas, kuriose yra žodis „Vilnius“ – iš viso 419.

Biogramų chronologija pati įvairiausia, vilnietiškumas – taip pat. Davus užklausą „Vilniuje“ gavau 404, „Vilniaus“ – 1384, pagaliau „vilnietis“ – vieną. Pasirodo, tai Kazimieras Strazdas (1864–1943), vargonininkas, švietėjas, *spaustuvininkas, knygnešys*. Su Vilniumi susijęs tik tiek, jog turėjo slapyvardį „Vilnietis“.

Taigi nebent skaitytojas pats peržiūrėtų kiekvieną biogramą, tačiau ir tuomet dar negali būti tikras. Jeigu autoriai nebuvo gavę nurodymo kiekvienai biogramai parengti svarbiausių reikšminių jos žodžių, o viskas rodo būtent tai, tuomet, pavyzdžiui, Vilnius kokioje nors iš Vilniaus kilusio ar jame veikusio asmens biogramoje gali būti ir nepaminėtas. Juolab kad metodiniuose nurodymuose nėra paaiškinta, kurie knygos veikėjai gali būti priskirti LDK, Vilniaus knygos veikėjams, o kurie ne. Dėl to ir paieškoje nėra fiksuotos atitinkamos koreliacijos.

Nepriimtina dažna biogramų autorių pozicija, beje, prasilenkianti su metodiniais nurodymais, nepateikti literatūros ir šaltinių. Pvz., taip pasielgta biogramoje apie jėzuitą Joną Chondzinskį (1603–1660), Vilniaus akademijos profesorį, spaustuvės vadovą (beje, kitur tiksliau – prefektas). Galima juokais paklausti: nejaugi autorius bendravo su juo tiesiogiai? O jeigu rimtai, tai turėjo būti nurodyti visi svarbiausi darbai, pradedant Zenono Nowako ir baigiant mūsų autoriais. Na, o jeigu nėra laiko ar tokios literatūros nežinoma, tai ko verta tokia biograma? Šiaip metodiniai nurodymai kartais leidžia nenurodyti šaltinio, nors ir tokiais atvejais, man regis, turi būti pažymėta, kada įvyko pokalbis, kur laikomas jo įrašas ir t. t. Remtis vien nefiksuotais prisiminimais yra ganėtinai keblu – metams praėjus prisiminimai gali pasikeisti, ką tuomet daryti?

Kyla klausimų dėl kai kurių asmenų įtraukimo į *LKV* pagrįstumo. Pavyzdžiui, Juzefas Frankas (1771–1842), įvardytas kaip „knygų, skaitymo, bibliotekų puoselėtojas“. Ką galėtų reikšti „puoselėtojas“? *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* puoselėtoją apibūdina kaip asmenį, galintį „rūpestingai auginti, ugdyti, prižiūrėti“. Biogramoje skaitome, kad „Vilniaus u-to b-koje trūko reikalingų medicinos veikalų, tad Δ studentams leido tris kartus per savaitę lankytis savo namuose ir naudotis savo b-kos knygomis. Rūpinosi studentų, absolventų ir kolegų skaitymu, ugdė skaitymo kultūrą, nuolat pabrėždavo knygų ir moksl. pažinimo reikšmę“. Tačiau tokį kriterijų atitiktų kas kelintas visų laikų profesorius. Tuomet tektų ir juos visus įtraukti į *LKV*? Keista, kaip į *LKV* pateko Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Mykolas Kaributas Višneveckis (1669–1673), kurio vienintelis nuopelnas tebuvo tas, jog... „1672 07 19 išleido įsaką, kuriuo leido valstybėje laisvai prekiauti Bažnyčios neuždraus-tomis knygomis“. Argi dėl to tampama „Lietuvos knygos veikėju“? Tai ypač apmaudu, kai tokiam bibliofilui kaip Žygimantas Augustas *LKV* vietos neatsirado. Ar tik tai neliduoja nebuvus tam tikrų prioritetų rengiant šį žodyną?

Informacinė medžiaga kompaktiniame diske pateikta paprastu ir patogiu *HTML* formatu, ką reikėtų vertinti kaip optimalų sprendimą, – skaitytojai jau gerai išmano šios sistemos galimybes, nereikės „atradinėti“, ką ir kur spausti. Kuklus, galima sakyti

spartietiškas grafikos dizainas irgi vertintinas teigiamai – dažnas elektroninis leidinys šiais laikais būna perdėtai prisotintas animacijos efektų, *Flash* intarpų, kuriuos, žinoma, įdomu stebėti pirmą kartą, tačiau netrukus jie tampa nemaloniu trukdžiu intensyviau dirbant su disko medžiaga.

Kartu reikia pasakyti, kad maketuotojams derėjo atidžiau padirbėti su leidinyje pateikiamu tekstu – įrašai apie asmenybes pateikiami vienintele pastraipa, neatsižvelgiant į jos ilgį. Tai gerai tinka daugumai trumpų įrašų, sudarytų iš 3–6 eilučių, tačiau smarkiai gadina vaizdą ir trukdo informacijos suvokimui tada, kai informacijos daug. Tenka apgailestauti dėl nuotraukų pateikimo būdo – iš pradžių kokybiškai nuskanuotos (360 dpi), po to jos visos buvo negailestingai sumažintos iki minimalaus dydžio.

Atviras *HTML* tekstas – tiesiausias kelias siekiant, kad diske esanti informacija būtų prieinama net seniausių kompiuterių vartotojams, išvengti problemų su mažiau paplitusiomis operacinėmis sistemomis. Taigi šis diskas be problemų suksis ten, kur ir yra jo tikslinė auditorija, – gerokai gyvenimo mačiusiuose mokyklų, aukštųjų mokyklų, kitų švietimo įstaigų kompiuteriuose, ne pačiose moderniausiose literatūrų ir istorikų namų kompiuterinėse sistemose.

Gaila, kad leidėjai, pasirinkę šią sveikintiną kryptį, neliko jai ištikimi iki galo. Antros laidos *Java*, naudojama paieškos sistemoje, kaip žinoma, nėra geras sprendimas senesnės kartos kompiuteriams. Maža to, jai instaliuoti *NT* bazuotose sistemose – *Windows 2000*, *Windows XP*; reikalingos administratoriaus teisės. Tai ne problema namuose, tačiau mokyklos ar įmonės tinkle gali tekti su savim vedžiotis informacinių technologijų specialistą. Be to, diske pateiktas tik *Windows* operacinių sistemų šeimai pritaikytas instaliacinis *Javos* paketas – būtų neprošal greta rasti ir *unix*’inėms sistemoms skirtą distributyvą, tuo labiau kad sprendžiant iš daugiakalbės įžangos diskas skiriamas ir kitų šalių vartotojams, kur gerokai didesnė operacinių sistemų įvairovė ir griežtesnis požiūris į programines įrangos legalumą.

Svarbiausia dalis, su kuria teks dirbti vartotojui, – rodyklė, ir surasti ją lengva, bet nepatogu. Vietoje jos regėjimo centre visą laiką išliks pratarmė, kuri teturi būti perskaityta vienintelį kartą. Norėdamas *Web* dizaineris nesunkiai būtų radęs būdą sugyventi kartu ir gražiai pratarmei, ir abėcėlinei pavardžių rodyklei įžanginiame puslapyje – na, kad ir iškeldamas į dešinę paraštę kaip atsvarą knygų krūvelės nuotraukai, arba net sutalpindamas abu vienoje vietoje – raides kaip priekinį planą, nuotrauką – kaip užpakalinį. Įgudęs apipavidalintojas tikrai rastų ir daug geresnį sprendimo būdą, negu čia pasiūlyti.

Įprastiniai biografiniai žodynai teikia skaitytojui gan ribotas paieškos, paprastai abėcėlinės, galimybes. Biogramos juose pateikiamos abėcėlės tvarka, taip pat parenčiamos ir atskiros tokios pat rodyklės. Jų trūkumas tas, jog bet kokia kita sistemiška paieška, pvz., kitų asmenvardžių, nekalbant jau apie vietovardžius, dalykus ir kt., fiziškai yra beveik neįmanoma (žr. pirmiau pateiktus *LDK* ir *Vilniaus* pavyzdžius).

O štai skaitmeniniai biografiniai žodynai ne tik teikia praktiškai neribotas, žaibiškas paieškos galimybes, tačiau ir leidžia sudaryti kokias tik nori duomenų bazes pagal vartotojo poreikius. Tačiau tam skaitmeninis leidinys turi būti parengtas kaip duomenų bazė tikslia to žodžio prasme.

LKV yra dvi paieškos galimybės. Tai tradicinė *Paieška*, kurioje „abėcėlės tvarka galima rasti *LKV* paminėtus asmenis, datas, vietoves ir jų veiklos apibūdinimą“. Šis pasakymas skaitytoją gali ir suklaidinti. Iš tiesų joje bus galima rasti tik asmenis, o specialios paieškos pagal kitus parametrus nėra. Lyginant su tradicine asmenvardžių rodykle spausdintame leidinyje, skaitmeninė yra nepalyginti greitesnė ir patogesnė. Vienas dalykas vartyti storą foliantą, kitas – akimirksniu surasti atitinkamą biogramą. Pažymėtina ir visiškai kitokios duomenų multiplikavimo galimybės – atitinkamas biogramas galima tuoj pat spausdinti, kopijuoti, grupuoti savo kompiuteryje ir t. t.

Kaipgi yra sukonstruota antroji, tikroji skaitmeninė paieškos sistema? Deja, jos faktiškai nėra. Kaip nurodo leidinio parengėjai, toji „paieška suranda tuos elektroninės knygos lapus kompaktiniame diske, kuriuose yra žodis ar frazė, skaitytojo įvesti paieškos langelyje. Kai ieškomas žodis ar frazė surandami, pateikiamos lapų antraštės ir skliausteliuose – skaičius, parodantis, kiek kartų ieškomas žodis ar frazė pasikartojo tame lape. Jei ieškoma frazė, surandami tik tie lapai, kuriuose yra visa frazė, ji į atskirus žodžius neskaidoma“. Iš pirmo žvilgsnio tokia paieška yra labai gera: vartotojas gali ieškoti ir surasti kokį tik nori žodį, įvardijantį praktiškai bet ką. Iš tiesų taip ir yra. Kita vertus, tokia paieška yra ganėtiškai chaotiška. Gauti duomenys nesudeda nei abėcėlės, nei jokia kita tvarka. Jos negali įvesti ir vartotojas, pavyzdžiui, sudėti gautų biogramų chronologiškai, nekalbant jau apie abėcėlinę tvarką.

Paprastai duomenų bazėse dar aptinkame paiešką pagal dalykus (angl. *subjects*), kitaip – reikšmius žodžius (angl. *keywords*). Pastarieji – tai esminiai dalykiniai, asmenvardiniai, vietovardiniai, chronologiniai ir kt. teksto elementai. Jie privalo sudaryti aiškia ir išplėtotą sistemą, būti tarsi teksto karkasas. Šitokios sistemos sukūrimas ne tiek programuotojų, kiek sudarytojų problema. *LKV* atveju tas karkasas turėjo būti išsamus ir kvalifikuota viso žodyno konstrukcijos dokumentacija plačiame knygotyros mokslo kontekste. Iš esmės kiekviena biograma turėjo būti programiškai apdorota. Tai įgyvendinus įgyjama efektyvi ne tik paieškos, bet ir knygotyrinė žodyno rengimo priemonė. Galima puikiai matyti darbo laimėjimus ir trūkumus, ypač biografistines spragas. Tačiau *LKV* apsiribota tik svarbiausio kvalifikacinio aspekto pažymėjimu pakreiptu šriftu, pavyzdžiui, „AARMA Liivi, * 1948 02 10 Taline (Estija); istorikė, *knygotyrininkė*“. Viso to nepadarius, skaitmeninio žodyno teikiamos galimybės yra išnaudojamos primityvokai, iš esmės nuo paprasto žodyno jis dar nesiskiria.

Nepakankamai įvertintas potencialaus skaitytojo noras išsispausdinti surastą informaciją. Taip, galimybė spausdinti yra, tačiau ką daryti mažiau patyrusiam vartoto-

jui, kuris naujai atsidariusiam lange nemato nė vieno mygtuko, ir nebeatsimena per paskutinius IT kursus jam padiktuotų specialių klavišų kombinacijų?

Kaip jau buvo minėta, leidinio dizainas iš esmės atitinka jam keliamus tikslus ir svarbiausius vartotojo poreikius. Vis dėlto nepakankamai dėmesio skiriama žmonems, kurių techninės ir fizinės galimybės ribotos. Leidinio maketas pritaikytas gerų monitorių savininkams, kurių regėjimas ne blogesnis negu „puikus“. Raides įmanoma pasididinti (ir vėl, specialiai tam skirtas, lengvai randamas mygtukas būtų geriau), tačiau dėl makete panaudotų rėmelių (angl. *frames*) kartais padidintas tekstas nebeišsitenka lange – žr. *Paieška*.

Nepaisant visų pirmiau išdėstytų išimtinai geranoriškų pastabų, darytinos išvados, kad kompaktinis diskas *Lietuvos knygos veikėjai* yra informatyvus ir pakankamai patogus elektroninis leidinys, rekomenduotinas plačiam naudojimui. Daugeliu atvejų jis bus pravartus ir knygos istorija besidomintiems skaitytojams. Lietuvos knygotyroje žengtas dar vienas didelis žingsnis į priekį. Taip pat matyti, kad didžioji darbo dalis, ypač susijusi su senaisiais laikais, dar priešakyje. Tačiau, kaip sakoma, „siek idealo didelio ir aukšto“. Būtent Lietuvos knygotyros mokslininkų bendrija, vadovaujama vieno žymiausių lietuvių knygotyrininkų prof. Domo Kauno, pastaruoju metu imasi vykdyti šiuolaikiškus knygotyrinius žodyninius projektus, sakytume, ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos mastu. Kaip jau minėta, *LKV* rengėjai ketina darbą baigti 2009 metais. Tai padaryti bus labai nelengva. Palinkėkime jiems kuo geriausios kloties!

Įteikta 2005 kovo mėn.

LITERATŪRA

1. „Knygotyros“ enciklopedi io žodyno papildymai: biogramos. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 319.
2. „Knygotyros“ enciklopedinio žodyno papildymai: biogramos. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 319–343; Biografijų žodynas „Lietuvos knygos veikėjai“. *Knygotyra*, 2001, t. 37, p. 1–42; Biografijų žodynas „Lietuvos knygos veikėjai“. *Knygotyra*, 2002, t. 39, p. 1–80; Biografijų žodynas „Lietuvos knygos veikėjai“. *Knygotyra*, 2003, t. 40, p. 1–42. Beje, *LKV* suklysta, rašant, jog „tobulinant žodyną nuspręsta dalį biogramų paskelbti *Knygotyroje* (t. 36–41)“. Iš tiesų t. 38 biogramų nėra paskelbta.
3. „LAUCEVIČIUS, Edmundas; ir VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. *Lietuvos auksakulystė, XV–XIX amžius*. Vilnius, 2001“. Beje, šiuo atveju knygotyros specialistams spręsti, ar etiška yra, kai knygos parengėjas, beje, ainaiptol ne vicințelis, atgalinc data yra įvardijamas kaip vienas iš knygos autorių. Man regis, kad ir koks būtų jo indėlis į knygos parengimą spaudai, jis tegali būti įvardijamas parengėju. O jėgu jam to per maža, tuomet atitinkamą darbą reikėjo perlicisti mažiau ambicijų turinčiam tyrėjui.
4. Lietuvos knygos veikėjai. Biografijų žodynas. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 310–318. Taip pat žr. patikslinimą: Biografijų žodynas „Lietuvos knygos veikėjai“ *Knygotyra*, 2001, t. 37, p. 1.
5. Lietuvos knygos veikėjai. Biografijų žodynas. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 314 („...rašant apie asmeninės bibliotekos savininką (bibliofilą)...“).